

УДК 366.2

С. В. Каламбет,

д. е. н., професор, професор кафедри фінансів і кредиту,

Дніпродзержинський державний технічний університет, м. Дніпродзержинськ

Д. С. Плохих,

магістр, Дніпродзержинський державний технічний університет, м. Дніпродзержинськ

СПЕЦИФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КАТЕГОРІЇ ФІНАНСИ ДОМОГОСПОДАРСТВ

S. Kalambet,

Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of finance and credit,
Dneprodzerzhinsk State technical university, Dneprodzerzhinsk

D. Plohih,

master's degree, Dneprodzerzhinsk State technical university, Dneprodzerzhinsk

SPECIFIC FEATURES OF THE CATEGORY HOUSEHOLD FINANCES

Досліджено сутність фінансів домогосподарств, розглянуто категорії домогосподарства та фінанси домогосподарства як об'єктивні економічні категорії. Розглянуто домогосподарства як окрему сферу фінансової системи України, що здійснюють активний вплив на розвиток вітчизняної економіки. Охарактеризовано стан фінансів домогосподарств, їх роль у системі економічних відносин. Дослідження фінансів домогосподарств як складової частини теорії про фінанси. Визначено складові, що формують загальне розуміння сутності фінансів домогосподарств. Виділено основні джерела фінансових ресурсів домогосподарств та проведено аналіз їх структури. Досліджено основні функції домогосподарств як окремої сфери фінансової системи. Охарактеризовано принципи, які повинні обумовлювати відносини у сфері фінансів домогосподарств. Визначено вплив державної політики на повноту реалізації домогосподарствами свого внутрішнього потенціалу та виділено недоліки вітчизняної політики щодо домогосподарств.

The paper investigates the nature of household finance, considers the categories of household and household finance as objective economic entities and studies households as a separate sphere of financial system of Ukraine, which has substantial impact on the development of national economy. We characterized the current state of household finances and their role in the system of economic affairs. In this research we defined the main constituents, that form the general understanding of the nature of household finance. We identified the main sources of household financial resources and analyzed their structure. The paper investigates the main functions of households as a separate branch of financial system, characterizes the principles that should determine affairs in the sphere of household finance, identifies the impact of state economy on the fullness of realization of the inner potential of households and identifies the drawbacks of Ukrainian policy concerning households.

Ключові слова: домогосподарства, фінанси домогосподарств, економічна категорія, функції домогосподарств, фінансові ресурси, принципи, державна політика.

Key words: households, household finance, economic category, features households, financial resources, principles, public policy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Існування процесу розподілу і перерозподілу вартості в грошовій формі зумовлено об'єктивною необхідністю відновлення життєвого циклу як домогосподарства, так і суспільства в цілому, а усвідомлене ототожнення його з тими чи іншими категоріями визначається розвитком наукової думки і ступенем її впровадження в реальну практику. Для споглядання та управління цими процесами в теорії були сконструйовані економічні категорії "фінанси" та "фінанси домогосподарств". Але сучасна фінансова наука недостатньо уваги приділяє дослідженню впливу фінансів домогосподарств на економічні процеси в державі, в той час як домогосподарства як суб'єкти ринкових відносин проявляють такі важливі види економічної діяльності: пропо-

нують чинники виробництва, споживають частину отриманого доходу, заощаджують та сприяють формуванню внутрішніх інвестиційних ресурсів та фінансових ресурсів держави.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження фінансів домогосподарств та окреслення їх ролі у фінансовій системі сучасної України знайшли своє відображення у працях таких вітчизняних науковців, як С. Юрій, З. Скринник, В. Федосов, А. Писаревська та багатьох інших. Кожен із науковців розглядав певний аспект фінансів домогосподарств, що стосувався основної тематики їх досліджень (моделі фінансової поведінки домогосподарств, інвестиційна діяльність домогосподарств, оподаткування

Таблиця 1. Структура фінансових ресурсів домогосподарств за 2013–2014 роки

Вид доходу	2013 рік		2014 рік	
	млн грн.	Частка, %	млн грн.	Частка, %
Заробітна плата	633 737	41,4	611 656	39,9
Соціальні допомоги та трансферти	575 581	37,6	569 972	37,2
Прибуток та змішаний дохід	240 871	15,7	257 426	16,8
Доходи від власності (одержані)	79 217	5,2	92 016	6,6
Всього	1529406	100,0	1531070	100,0

доходів домашніх господарств, соціальний захист громадян тощо). Слід відзначити фундаментальну працю Т. Кізіми, в якій представлено наукову концепцію фінансів домогосподарств. Питанням фінансів домогосподарств присвячено роботи російських вчених — В. Глухова, С. Белозьорова та ін.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є визначення сутності категорії фінансів домогосподарств як складової фінансової системи з метою сталого розвитку української економіки та визначенню її специфічних ознак.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Усвідомити важливість положення про природу домогосподарства як такого — значить правильно підійти до аналізу всієї системи фінансів у державі. Це положення в рівній мірі відноситься до будь-якої економічної категорії, якщо вона конструюється свідомістю для осмислення будь-якого суспільного процесу або явища, існуючого в життєвому циклі людства незалежно ні від простору, ні від часу. Інша справа, коли новий рівень суспільного розвитку породжує нові об'єктивні процеси або явища, тоді наукова свідомість береться їх осмислити, встановити об'єктивну справжність і оформити тим чи іншим поняттям.

Розгляд домогосподарства та фінансів домогосподарства як об'єктивних економічних категорій припускає пошук взаємозалежності і взаємовпливу системи фінансів домогосподарств та реального економічного базису. Це основоположне питання методології фінансів домогосподарств. Від його рішення залежить термін перетворення фінансів домогосподарств в фактор, що буде сприяти зростанню національної багатства [2, с. 87–91].

Як уже зазначалося, всі категорії, в тому числі й економічні, підрозділяються на загальні і приватні, їм підлегалі. Отже, в теоретичному сенсі фінанси домогосподарств також є економічною категорією, але категорією приватної по відношенню до категорії "домогосподарство". Категорія "фінанси домогосподарств" дає уявлення про сукупність розподільних і перерозподільних відносин нею опосередкованих. Категорії "домогосподарство" і "фінанси домогосподарства" дозволяють спочатку чисто сприйняти опосередковувани ними процеси та явища. Потім наукова думка відпрацьовує практичну концепцію використання кожної категорії у вигляді цілого ряду функціональних форм. Як приватна економічна категорія "фінанси домогосподарств" як би виводить на поверхню економічних явищ глибинний сенс (потенціал) загальної категорії "домогосподарство". У категорію "домогосподарство" закладений чисто філософський зміст самого існування людини та взаємовідносин між членами домогосподарства та з іншими суб'єктами у суспільстві. Очевидність цього і дозволяє з філософських позицій говорити про домогосподарство як про об'єктивне й суспільно необхідне явище.

Ця очевидність дозволяє сприйняти, як таку саму необхідність, формування майна та доходів домогосподарств і усвідомити самий загальний контур розподільних та перерозподільних відносин як серед членів домогосподарства, так і з зовнішнім середовищем. Тобто реальне життя домогосподарств в його практичних формах — друга сторона цієї найважливішої суспільно необхідної категорії.

Таким чином, категорія "фінанси домогосподарств" характеризує відносини, що опосередковують формування, використання, розподіл та перерозподіл майна або (і) доходів індивідумів з метою забезпечення та відтворення їх життєдіяльності [5, с. 431].

Стан фінансів домогосподарств, їх роль у системі економічних відносин постійно змінюється, адже їх розвиток залежить від рівня розвитку продуктивних сил й виробни-

чих відносин. Розвиваючись разом з останніми, вони активно впливають на розвиток економічної системи.

Фінанси домогосподарств виступають засобом створення і використання фінансових ресурсів для задоволення особистих потреб громадян. Джерелом фінансових ресурсів домогосподарств служить заробітна плата, доходи від продажу власного капіталу, доходи від реалізації продукції підсобних господарств, доходи від здачі майна в оренду, відсотки на грошовий капітал, доходи на вклади у цінні папери тощо (табл. 1) [9].

Значну питому вагу в доходах домогосподарств займає реальна заробітна плата. Протягом останніх років даний вид доходу є основним для українців та займає в 2014 році 39,9 % всіх доходів домогосподарств, що порівняно з 2013 менше на 1,5%. Значну частину займають соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти, у 2014 році їх частка зменшилась на 0,4% і склала 37,2% всіх доходів домогосподарств. Попри те, що Україна є визнаною країною з економікою ринкового типу фінансова та трудова культура в нашій країні має помітний осадок командно-адміністративної системи. Про це може свідчити той факт, що доходи від власності та прибутки фізичних осіб — підприємців в межах домогосподарства займають меншу питому вагу ніж заробітна плата та соціальні трансферти — у 2014 році їх частка становила 6,6% та 16,8% від загальної суми доходів домогосподарств, але порівняно з 2013 роком, вони мали тенденцію до зросту +1,4% та +1,1% [9]. У розвинутих ринкових економіках питома вага даних доходів є значно більшою за рахунок чого і джерела доходів є більш диверсифіковані. Найбільш розповсюдженою формою заощаджень в Україні є використання частини доходу для створення накопичень у вигляді готівкових грошей чи вкладів в комерційних банках або для придбання цінних паперів.

Тобто ідентифікуючи категорію "фінанси домогосподарств", ми не тільки окреслюємо коло розподільних та перерозподільних відносин, але і переносимо на них сутнісне призначення даної економічної категорії. Якщо вибираються форми, далекі внутрішньої суті фінансів домогосподарств як такої, то не можна представити й систему фінансів держави ідеальною, такою вона ніколи не буде. Внутрішня сутність категорії та її зовнішні форми прояву в реальній дійсності — це нерозривна єдність.

З цього випливає, що будь-яка економічна категорія за своєю внутрішньою природою двоїста. Отже, у формам її практичного використання заздалегідь закладені ті чи інші суперечності, оскільки вибір форм суб'єктивний, він зумовлений професіоналізмом їх творців і зрілістю суспільної свідомості, готовністю суспільства в цілому втілювати на практиці внутрішній потенціал відомих науці економічних категорій. Всебічне пізнання всієї багатогранності економічних процесів і опосередкованих їх економічних категорій є необхідною умовою створення дієвого механізму управління цими процесами [10].

Поняття "домогосподарства" та "фінанси домогосподарства" об'єктивні і їх наявність зумовлена самою життєвою необхідністю. Обидві ці категорії мають внутрішній потенціал, реалізувати які вони можуть через властиві їм функції.

Функції домогосподарства як такого, хоч і об'єктивні, але все ж суто теоретичні посилки суті категорії, тобто її внутрішній потенціал і функціональна визначеність. Глибинний потенціал, теоретично закладений в будь-якої категорії, розкривається в її практичних формах згідно існуючих умов реального світу. Іншими словами, категорії повинні через практичні форми свого використання реалізувати внутрішній потенціал, а питання — чи реалізують і наскільки повно — залежить від існуючих на цей момент базисних реалій. Крім того, повнота реалізації внутрішнього потенціалу будь-якої категорії визначається досконалістю самої форми як другої (суб'єктивної) сторони категорії.

Природно, що домогосподарство повинно діяти з повною віддачею і бути корисним суспільству. Тобто життєдіяльність домогосподарства повинна сприяти досягненню рівноваги між суспільними, корпоративними та особистими економічними інтересами і тим самим забезпечувати суспільний прогрес.

Але, якщо державою створені такі умови та відповідні їм нормативно-правові акти, які є невдалими або просто

непридатними для можливості реалізації домогосподарствами своїх функцій в конкретній економічній системі, то домогосподарства не зможуть існувати в таких умовах (міграція, незаконна діяльність, ухиляння, революції, перевороту тощо). Та й взагалі, сукупність домогосподарств складають основу для існування та розвитку сучасної держави. Якщо домогосподарства виступають проти існування такої держави, то рано чи пізно така держава буде зруйнована, а на її місці з'явиться нова держава (тому підтвердженням є сучасний досвід референдумів щодо відокремлення деяких регіонів) [11, с. 6—9].

Отже, потрібні відповідні корективи: вибрати нові інструменти і нові форми взаємодії домогосподарств і держави, адекватні сучасному стану базису і здатні реалізувати потенціал домогосподарств.

На повноту реалізації домогосподарствами свого внутрішнього потенціалу впливає стан суспільної свідомості та проведена державна політика.

Оперуючи економічними категоріями як загальними, так і приватними, ми звертаємося до сутнісного змісту відносин опосередкованих ними. Визначивши коло таких відносин і пізнавши закони, за якими вони розвиваються, ми переходимо до пошуку форм, що найбільш повно реалізують внутрішній потенціал категорії. Використовуючи прийняті в даний час і на даній території форми організації економічних відносин, тобто шлях реалізації на практиці внутрішнього потенціалу економічної категорії, ми вибудовуємо систему управління суспільними процесами. Найбільшу результативність дана система управління може дати за умови найбільш повного відображення внутрішнього потенціалу економічної категорії, у формах її практичного використання. В єдності і тісній взаємодії між собою і зовнішнім середовищем такі форми складають органічний економічний механізм, що надає динамізм всій системі управління.

Основні принципи які повинні обумовлювати відносини у сфері фінансів домогосподарств:

1. Система фінансів домогосподарств повинна служити свого роду індикатором досягнутого або не досягнутого відносного паритету між особистими економічними інтересами членів домогосподарств, загальнонаціональними та інтересами підприємств.

2. Стале зростання доходів та фінансових ресурсів домогосподарств повинно бути основним пріоритетом державної політики.

3. Система фінансів домогосподарств повинна бути детермінована по відношенню до базису. Система перерозподільних відносин повинна будуватися в межах знову створеної вартості та необхідності фізіологічного та інтелектуального відтворення людини.

4. Система фінансів домогосподарств повинна відповідати принципу соціальної справедливості, економічної ефективності, повній відповідності отриманого доходу зусиллям.

Недоліки вітчизняної політики щодо домогосподарств полягають в тому, що вона базується або на "залишковому" принципі, або принципі перенесення "усіх проблем на домогосподарства". Подібна побудова державної політики не реалізує економічний потенціал домогосподарств. А взагалі то, держава це сукупність домогосподарств та інститутів, що забезпечують їх життєдіяльність. Сьогодні в Україні виникла ситуація, коли держава переймається не соціально-економічними проблемами домогосподарств та їх членів, а надбудовою, що повинна забезпечувати стаке зростання добробуту громадян (приклад реформ Грузії щодо створення інституту державних сервісних послуг). Це слід брати до уваги при дослідженні проблем домогосподарств та фінансів домогосподарств.

ВИСНОВКИ

Отже, фінанси домогосподарств є складовою частиною теорії про фінанси. Дослідження фінансів домогосподарств не вимагає яких-небудь особливих інформаційних наукових відомостей, крім тих, які є в арсеналі теорії фінансів. Все питання в тому, яким чином переломити ці знання в площині осягнення економічної природи цих відносин. Одного знання про те, що ці відносини виражають специфічну сферу розподілу та перерозподілу вартості при формуванні та відчуженні частини доходів членів домогосподарств, явно недостатньо для того, щоб на практиці конструювати економічний механізм, що відповідає наступним фундаментальним вимогам, які зумовлені глибинним сутнісним змістом

економічних категорій "домогосподарство" і "фінанси домогосподарств".

Закономірності суспільного розвитку свідчать про постійні зміни недосконалих форм гуртожитку на більш розвинені, демократичні.

Фінанси домогосподарств самим безпосереднім чином пов'язані з державними витратами. Тому при аналізі фінансів домогосподарств необхідно дослідити склад державних витрат і встановити їх відповідність суспільно необхідним потребам. Визначити фінансову модель держави та механізми забезпечення загальносуспільних потреб. Порізному визначається склад цих потреб у різних країнах. Але все це не знімає відповідальності як із вчених, так і з представників органів влади та управління за вирішення цього завдання.

Література:

1. Юрій С.І. Фінанси домогосподарств: теоретичні підходи до трактування сутності // Фінанси України. — 2008. — № 8 (153). — С. 3—10.
2. Федосов В.М. Актуальне наукове дослідження фінансів домогосподарств: рецензія / В.М. Федосов // Фінанси України. — 2012. — № 11. — С. 87—91.
3. Писаревська А.К. Основні аспекти визначення соціальних стандартів та гарантій у контексті соціальної політики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/portal>
4. Скринник З.Е. Культура фінансової поведінки: свобода, вибір, відповідальність // Вісн. ун-ту банківської справи Нац. банку України. — 2008. — № 3. — С. 166—174.
5. Кізіма Т.О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та домінуючі розвитку / Т.О. Кізіма; [вст. слово С.І. Юрія]. — К.: Знання, 2010. — 431 с.
6. Глухов В. В. Экономическая природа финансов домашних хозяйств / В. В. Глухов // Финансы и кредит. — 2008. — № 21 (309). — С. 35—38.
7. Белозеров С.А. Финансы домашнего хозяйства: инвестиционный аспект / С.А. Белозеров. — СПб.: Изд-во С.-Петербург. Ун-та, 2006. — 194 с.
8. Нагайчук Н.Г. Уточнення змісту поняття "Фінанси домогосподарств" у розрізі навчальної дисципліни "Фінанси" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://fp.cibs.ck.ua/files/1402/14nnguzp.pdf>
9. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
10. Рудницька О.В. Економічна природа та роль фінансів домогосподарств у фінансовій системі країни [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://irbis-nbuv.gov.ua>
11. Воробйов Ю.М. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма Ю.М. Воробйов // Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції. — 2011. — № 4. — С. 6—9.

References:

1. Yurij, S. I. (2008), *Finansy domohospodarstv [Household finances]*, *Finansy Ukrainy*, vol. 8, pp. 3—10.
2. Fedosov, V. M. (2012), "Actual scientific study of household finances" *Finansy Ukrainy*, vol. 11, pp. 87—91.
3. Pysarevs'ka, A. K. "Main aspects of the definition of social standards and guarantees in the context of social policy of Ukraine" available at: <http://www.nbuv.gov.ua/portal>
4. Skrynnyk, Z. E. (2008), *Kul'tura finansovoi povedinky [The culture of financial behavior]* *Ukraine*, vol. 3, pp. 166—174.
6. Hlukhov, V. V. (2008), *Ekonomicheskaya pryroda finansov domashnykh khoziajstv [The economic nature of personal finance]* *Fynansy u kredyty*, vol. 21, pp. 35—38.
7. Belozеров, S. A. (2006), *Fynansy domashneho khoziajstva [The household finances]* *Russia*, pp. 194.
8. Nahajchuk, N. H. "Clarification of the content of the concept "finances of households" in the context of the academic discipline "Finance"" available at: <http://fp.cibs.ck.ua/files/1402/14nnguzp.pdf>
9. Derzhavnyj komitet statystyky Ukrainy [The state Committee of statistics of Ukraine] available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>
10. Rudnyts'ka, O.V. "The economic nature of finance and the role of households in the country's financial system" available at: <http://irbis-nbuv.gov.ua>
11. Vorobjov, U.M. (2011), *Finansy domohospodarstv [Household finances]* *Naukovyj visnyk*, vol. 4, pp. 6—9.

Стаття надійшла до редакції 05.11.2015 р.